

nem, quatenus reducuntur ad principia communiora, et minus negata, ostendendo, si illa negantur, debere etiam ista negari. Et licet omnis probatio demonstrativa sit inferior notitia evidenti ex terminis, tamen quando ista negatur ab aliquibus non plene intelligentibus terminos, non est inconueniens quod illis per demonstrationem aliquam manifestetur, nec est inconueniens, quod quoad nos fiat explicatio, et defensio principiorum per aliquem discursum, et demonstrationem quoad negantes illa per deductionem ad principia superiora, ostendendo dari duas contradictorias, aut negari debere principium illud universalius, quod a nemine negatur; ista demonstratio licet sit inferior ad evidentiam ex terminis, contra negantes tamen principia, vel terminos eorum non intelligentes est necessaria illa demonstratio, et quoad illos evidentior (supposito quod negant principia) quatenus ad inconueniens ducit, quod negare non possunt.

IX. Ad secundam dicitur, sapientiam posse etiam reflectere supra sua principia, et de illis iudicare defendendo, et explicando, et deducendo ad illud inconueniens, quod a nullo negari potest, scilicet non posse duas contradictorias esse veras, sed quodlibet esse aut non esse. Hoc autem principium, si negetur, non potest ipsa sapientia ulterius defendere, aut explicare, quia hoc ita est notum per se, quod a nullo habente intellectum, et rationem negari potest. Reliqua vero principia possunt ad istud reduci, et per istud defendi, et explicari, et sub eo continentur. Unde de illis etiam potest sapientia iudicare, et discernere, quamdiu illud primum non negatur, quia ad illud reduci possunt, ut ad summum inconueniens, si negetur. Et sic quando in-

quiritur, quibus principiis defendat, et explicet sapientia sua propria principia, respondetur per illud primum omnium principiorum quodlibet est vel non est: si autem istud negetur, nullum aliud restat per quod explicentur, nec istud magis explicari, aut defendi potest, quam in se pateat. Nec attingit sapientia principia illa, vel aliarum scientiarum, ut conclusiones per intrinsecum medium probatas, et demonstratas; sed solum per extrinsecum medium defensas, et explicatas deducendo ad inconueniens negandi illud primum principium. Et sic intelligitur quod sapientia est intellectus et scientia, non quia sit formaliter uterque habitus, sed quia iudicat de objectis utriusque habitus reflectendo super principia, quæ sunt objecta habitus principiorum. Nec est putandum quod sapientia non procedat ex principiis, cum procedat discurrendo, et demonstrando; sed ex quibusdam principiis non solum procedit ad conclusiones, sed etiam explicat, et defendit alia principia deducendo ad inconueniens negandi primum principium.

ARTICULUS IV.

De divisione virtutis intellectualis practicæ in artem, et prudentiam.

Pars intellectus practica duplici virtute perficitur, scilicet arte et prudentia, eo quod duplex est materia dirigibilis ab intellectu practico, scilicet factibile, et agibile. Dicitur factibile illud quod consistit in aliquo opere, seu effectu, quatenus in se perfectum, aut bonum est, et sic factibile proprie invenitur in actione transeunte, et producente aliquid ad extra, quamvis etiam extendatur ad ea, quæ immanenter

fiunt in intellectu, et possunt etiam ab arte liberali dirigi, agibile autem est id quod consistit in usu libero, quatenus liber. Unde rectificare, et regulare hunc usum liberum pertinet ad unam virtutem, quæ est prudentia: rectificare autem, et regulare opus factibile non quoad liberum usum efficiendi ipsum, sed quoad ipsum opus, et effectum in se, pertinet ad artem.

QUÆRITUR PRIMO, QUOMODO ISTI HABITUS SINT VIRTUTES INTELLECTUALES.

I. Ratio dubitandi est, quia de ratione virtutis intellectualis est versari circa veritatem infallibilem, si enim sit defectibilis, poterit reddi falsus intellectus; falsitas autem est defectus ejus, sicut malitia est defectus voluntatis. Unde sicut non potest dari virtus in voluntate circa malum, ita nec in intellectu circa falsum. At prudentia, et ars versantur circa contingentia, non circa veritates infallibiles; ergo non sunt virtutes intellectuales.

II. Circa hoc communis solutio esse solet, quod istæ virtutes non versantur circa veritatem necessariam, et infallibilem speculative, et prout mensuratur per ipsum esse, vel non esse rei, sed circa veritatem infallibilem practice, id est, secundum conformitatem ad ipsas regulas quibus res practicata dirigitur. Proprie enim intellectus practicus est mensurativus operis faciendi, et regulativus. Et sic ejus veritas non est penes esse, sed penes id quod deberet esse juxta regulam, et mensuram talis rei regulandæ. Alia est autem mensura actionis liberæ ut libera, alia rei ut artificiosæ, et factibilis. Actus ut liber mensuratur lege, et dictamine recto, et sic di-

citur ejus veritas sumi per conformitatem ad appetitum rectum, hoc est, per conformitatem ad regulam per quam appetitus redditur rectus, quæ regula est lex, et rectus finis cui conformari debet appetitus, eo quod finis in practicis se habet ut principium in speculativis. Effectus autem artificiosus mensuratur, et regulatur regulis artis, et per ordinem ad illas sumitur ejus veritas. Regulæ autem artis sunt præcepta, quæ traduntur de aliquo artefacto faciendo conformiter ad finem artis, sicut illæ regulæ recte disponunt de fabricanda navi, vel domo, quæ conformiter ad finem navis, qui est navigare, vel ad finem domus, qui est habitare, traduntur.

III. Ex hoc autem nascitur difficultas, quid sit ista veritas practica; et quomodo illa sit infallibilis. Nam si veritas practica sumitur non ex eo quod in re est, vel non est certum, sed ex eo quod est conforme, vel non conforme appetitui recto, vel regulis rationis, committimus circulum, si quidem ideo actu sprudentiæ, verbi gratia, qui est actus practicus, est rectus, quia conformatur regulis rationis, quæ sunt regulæ prudentiæ, si quidem appetitus ideo est rectus, quia conformatur regulis prudentiæ, et rectitudini rationis.

IV. Et deinde, quia in ipsa prudentia non solum datur actus imperii qui subsequitur electionem, et dependet ab ejus rectitudine ut rectum sit, sed etiam datur actus iudicii, et consilii, qui præcedunt electionem; ergo talis, et talis actus habent suam veritatem practicam, non ex conformitate ad appetitum rectum, aut ab ejus rectitudine, sed ante eam; ergo ex conformitate ad rem in se sumitur veritas talium actuum. Quod etiam suo modo currit in arte, quæ ut dicit Aristoteles sexto ethicorum, capite quarto,

etiam versatur circa generationem, inventionem, contemplationemve. Et generatio pertinet ad executionem; inventio et contemplatio ad iudicium et consilium. Restat ergo explicare quomodo ista veritas sit infallibilis, præsertim cum versentur isti actus circa singularia contingentia, quæ infallibilitatem non habent. Regulæ autem talium actuum non videntur fundari in aliquo infallibili, sed mutabili, cum toties juxta temporum, et locorum, aliarumque circumstantiarum veritatem, et diversitatem finis, necesse sit mutare dictamen, quod in prudentia regitur arbitrio, et in arte ducitur artificio secundum exigentiam istarum rerum.

V. Respondetur ergo sine dubio esse certum, quod in istis virtutibus practicis infallibilitas earum practice, non speculative sumenda est, et ita veritas earum non est regulanda per id quod est, vel non est in re. Revera enim hoc est contingens, et potens aliter se habere, et deficere, sed infallibilitas sumitur in ordine, et conformitate ad regulam. Quare licet in his virtutibus materia non sit necessaria, sed contingens, et ita ex parte materiæ non sint istæ virtutes infallibiles, tamen ex parte formæ, seu regulæ possunt esse certæ, et infallibiles in regulando, non in essendo, nec in ipso eventu rei: hic enim sæpius potest deficere, quamvis ipsa regulatio, et directio firma sit, et recta in suo genere. Verbi gratia, in voluntariis, seu quæ per voluntatem agenda sunt, et in finem perducenda, si consideretur ipse eventus, et ipsa perventio ad finem, est aliquid contingens, et fallibile: imo quia ita fallibile, indiget directione, et gubernatione. Hæc autem directio utitur regula certa, et recta, non quæ sit certa in assecurando eventu, sed in assecurando modum pro-

cedendi, quia est certum, et infallibile, quod qui in rebus ita contingentibus utitur consilio, et facit diligentiam quam potest, bono modo procedit.

VI. Similiter in arte bene stat, quod aliquando ipsum artefactum non bene fiat, vel ex indispositione materiæ, vel ex imperfectione agentis, aut instrumenti operantis, tamen regulatio, et mensuratio ipsa artis est certum, et infallibile quod est conformes ideæ, et fini artis, et ad illum determinate dirigit ex se, et formaliter, licet ab extrinseco, et non ex vi ipsius regulæ sit defectibilis. Regulatio ergo hoc ipso quod est recta est certa, quia est determinata, id est, secundum determinatas regulas, vel determinatam conformitatem ad mensuram et principium regulativum; et hoc est formaliter esse infallibile, id est, regulative, licet ex parte materiæ, seu materialiter sit contingens, et fallibile. Nec enim hæc veritas regulatur penes esse, vel non esse rei in se, et a parte rei, sed penes conformitatem ad regulam, vel difformitatem.

VII. Cum ergo dicitur, quod si sumitur veritas practica in agibilibus, et moralibus per conformitatem ad appetitum rectum, committimus circulum, cum rursus appetitus rectus sumatur ex regula, respondetur quod conformitas ad appetitum rectum in prudentia non intelligitur per ordinem ad appetitum rectum, qui consequitur ad prudentiam, et est effectus ejus, sed per ordinem ad appetitum rectum, qui antecedit prudentiam, et est principium ejus. Nam prudentia supponit rectam intentionem finis, et ex fine tamquam ex principio consilium, et iudicium sumit de mediis, et dirigit ipsam electionem, et executionem, et intentio rectificata finis se habet, ut principium prudentiæ, electio autem

recta, et præstitutio medii, quod eligi debet est effectus prudentiæ, ut sæpe docet D. Thomas et videri potest in hac prima secundæ, quæst. LVIII, art. I, et in secunda secundæ, quæst. XLVII, articulo tertio. Cum ergo dicitur quod veritas prudentiæ sumitur per conformitatem ad rectum appetitum, intelligitur ad rectum appetitum secundum rectam intentionem finis, a qua principium sumit prudentia, quia in ordine ad rectum finem regulat prudentia quod recte disponendum est. Cum vero dicitur quod appetitus rectus sumitur a prudentia, intelligitur de appetitu recto rectitudine electionis, et mediorum. Et sic non committitur circulus, quia non est ab eodem ad idem, sed ad diversum. Illa autem recta intentio finis non regulatur per prudentiam, quæ solum est de mediis, sed ab altiori regula, nempe a syndæresi, quæ continet prima principia practica.

VIII. Unde patet ad secundum, fatemur enim quod prudentia antecedenter ad electionem habet consilium, et iudicium, quorum veritas non sumitur ab ipsa re secundum se, sed a conformitate erga appetitum rectum, id est, erga rectam intentionem finis, in ordine ad quem, et per proportionem ad illum iudicatur de convenientia, et proportionem mediorum, et juxta præceptum, seu legem superioris dirigentis ad talem finem. Iudicium ergo, et consilium tractant de mediis eligendis, et habent illa, eorumque electionem pro objecto de quo agunt. Sed tamen veritas practica istorum mediorum, et electionis faciendæ non sumitur ex ipso esse, vel non esse mediorum, quia hoc iudicium non est de natura, et quidditate, aut existentia mediorum, id enim ad speculationem pertinet, sed est de convenientia ipsius erga finem rectum intentum, et præsup-

positum ante electionem, et de conformitate illius erga legem præcipientem, aut ordinantem de eo quod tali fini, seu in ordine ad illum convenit secundum rationem.

IX. Ad id vero quod dicitur materiam horum actuum practicum versari circa objecta contingentia, respondetur versari quidem circa contingentia ex parte materiæ, non ex parte regulationis, quæ pertinet ad rationem formalem, hæc enim semper respicit aliquid certum, et infallibile practice, quia etsi deficere possit, et falsificari in re, tamen modo operandi prudentialiter, aut artificiose non fallitur, prudenter enim proceditur humano modo, etsi aliquando erretur in re. Et cum dicitur, quod etiam ipsæ regulæ mutari solent secundum diversas concurrentias, et occasiones, respondetur quod hæc ipsa mutatio, si prudenter fit, ab ipsis regulis prudentiæ præcipitur, et ordinatur, et sic materialiter mutatio est, sed formaliter, et regulative immobile est, quia rectum, et conforme regulis est.

QUERITUR SECUNDO QUÆ SIT DIFFERENTIA POTISSIMUM INTER ARTEM, ET PRUDENTIAM, QUÆ SUNT VIRTUTES PRACTICÆ.

I. Respondetur differre ex parte materiæ, ex parte formæ, et ex parte modi. Cum enim uterque habitus, seu virtus convenient in hoc quod sint habitus operativi, seu directivi operationum, differunt ex parte materiæ, quia materia prudentiæ est aliquid agibile, id est, actus ipsi voluntarii, ut voluntarii, seu liberi sunt; materia autem artis est aliquid factibile, id est, opera ipsa, seu effectus ut in se ordinabiles, et factibiles, eo quod facere, et

agere in hoc differunt, quod facere proprie dicitur de actione transeunte ad extra, agere autem de actione immanenti, et ipsi homini propria ut per se agenti, et operanti, quod liberæ actionis est.

II. Ex parte formæ differunt, quia forma prudentiæ, quam in actibus introducit, est regulatio moralis in ordine ad debitum finem; quæ regulatio non introducit in actibus moralibus operando, seu imprimendo aliquid in ipsis sicut in materia; sed ex dictamine, et propositione prudentiæ eliciendo ipsos cum respectu, et tendentia ad objectum sic regulatum, et dispositum regulis prudentialibus, quia regulationes istæ primo tangunt objectum, et ab objecto hauriuntur in actu. Actus autem non haurit aliquid ab objecto, nisi mediante respectu, et tendentia. At vero forma artis est regulatio, et conformitas ad ideam artificis, quæ regulatio in rebus factilibus, et externis imprimitur, et introducit per aliquam qualitatem, quæ materiam ipsam disponit, et componit ad configurandum suæ ideæ, sicut est aliqua figura, vel situs, aut ordo corporum, ut in domo ædificata, in navi, in veste, etc. Si vero sit ars liberalis, quæ actus hominis disponit, et regulat in ordine ad aliqua objecta, sicut logica disponit syllogismos, et musica sonos, et arithmetica numeros, etc. tunc forma artis etiam prius tangit objecta, quæ disponit, et regulat, et circa illa sic disposita, et proposita actus elicit versantur per tendentiam, et respectum in objectum sic regulatum, et dispositum. Sed tamen ista regulatio artis in actibus differt a regulatione morali, quia moralis est secundum legem impositam actibus liberis, et juxta rationis dispositionem ad recte agendum, artificiosa vero est dispositio objecti omnino independens a rectitudine et inten-

tione voluntatis, aut a lege recte vivendi, sed solum rem ipsam intelligendam, aut cognoscendam, vel operandam in se rectificans juxta finem artis, non ut rectificetur arbitrium operantis.

III. Ex parte autem modi operandi differunt isti duo habitus practici, tum ex parte intellectus, quia ars procedit per certas determinatas vias, seu regulas, prudentia autem per arbitrarias, et juxta occurrentiam negotiorum, et occasionum, et circumstantiarum: unde magis respicit individuationem actionum prudentia, et ipsum hic et nunc, quam ars; quæ licet individuas actiones, et effectus eliciat, tamen ejus judicii rectitudo, non ex circumstantiis, et occurrentiis desumitur sicut prudentia; tum ex parte consilii, quia ad artem requiritur per se loquendo consilium sicut ad prudentiam, eo quod in arte sint determinatæ viæ, et modi operandi, non in prudentia, quæ arbitrario modo procedit, et sic indiget consilio, ut firmitatem prudentia habeat: firmitas autem artis non ex consilio desumitur, nec ab eo quod occurrit hic et nunc, sed ex determinatis regulis quibus utitur, nisi forte per accidens ob contingentiam materiæ, ut in arte navigatoria, et medica ubi adhibetur consilium, et in militari, quamvis hæc non sit ars, sed prudentia gubernativa, in quo etiam aliquo modo conveniunt navigatoria, et medica, et agricultura, quæ plurimum participant de regimine, et gubernatione, seu prudentia ob materiæ contingentiam, et lubricitatem.

IV. Tum denique differunt in modo ex parte appetitivæ potentiæ, et executivæ, quia ad debitum modum artis non requiritur quod procedat artifex cum recta intentione, aut eligens operari propter ipsam honestatem, aut non invitus, aut firmiter, et ex habitu, sed solum re-

quiritur quod sciens, seu intelligens operetur, ut docet philosophus II ethicorum, cap. IV, et ibi D. Thomas lect. IV. Ad prudentiam autem sicut et ad virtuosum actum requiruntur illæ conditiones, vel simpliciter, vel ut perfecte fiant secundum habitum virtutis. Unde artifex si peccat ex ignorantia artis vituperatur, non autem si volens peccat, dummodo non ex ignorantia. At vero prudens magis vituperatur si volens peccat, quia ex majori malitia, et consequenter ex turpiori, et pejori directione.

QUERITUR TERTIO QUOMODO ARS, ET PRUDENTIA INFLUANT IN SUOS EFFECTUS, ET ACTIONES; AN SOLUM MORALITER; AN ETIAM PHYSICE; ET QUID SIT ILLE MODUS OPERANDI ARTIFICIOSE, ET PRUDENTER.

I. Respondetur hoc multum dependere ex illa quæstione an intellectus, et potentiæ directivæ operentur in alias quas dirigunt per solam sympathiam, et conjunctionem potentiarum in eadem anima; an per impressionem aliquam in illas qua moveantur a superiori potentia dirigente. De qua difficultate egimus in libris de anima, quæstione XII. Et difficultas hæc procedit de influentia prudentiæ, et artis in actus, vel effectus externos, qui transeunte actione fiunt per exteriora membra, et facultatem motivam, aut alias potentias sensitivas. Nam de actu ipso immanente, quem prudentia, et ars eliciunt intra intellectum non est dubium quod ab ipso habitu artis, et prudentiæ possunt procedere, sicut alii actus immanentes a suis habitibus: in hoc enim nulla est differentia inter habitus speculativos, et practicos, cum omnes sint dispositiones potentia-

rum ad operandum, unde omnes influunt eodem modo in operationem. Sed difficultas est de actibus, vel effectibus quos dirigunt, aut disponunt prudentia, et ars in aliis potentiis, ut prudentia cum dirigit actus voluntatis, vel passiones appetitus; ars cum dirigit manum ad incidendum, vel movendum artificioso modo, et cum ipsum effectum artificiosum producit in aliqua materia.

II. Cum autem directio ista non possit fieri a prudentia, vel arte nisi mediantibus actibus intellectus, quos elicit, invenimus in prudentia tres actus, scilicet judicium, consilium, præceptum. In arte vero consilium per se non est requisitum nisi ob aliquam contingentiam materiæ; requiritur vero præceptum, et judicium, eo quod artifex debet disponere de artefacto faciendo juxta ideas ipsius, et rectum exemplar, et secundum ordinem ad finem, quod sine judicio fieri non potest; debet enim eligere convenientem materiam, et applicare se ad ordinandum, et introducendum formam artis juxta tales regulas, atque adeo judicare de convenientia talis artefacti, et modi faciendi ipsum. Requiritur etiam præceptum, seu imperium, quo ordinet efficaciter quid, et quomodo res facienda sit ab arte, hæc enim ordinatio per præceptum fieri debet cum efficaciter intimet, et ordinet quid sit operandum. Circa hos actus de consilio, et de judicio præcise loquendo, satis constat non posse physice influere, sed moraliter, quia non operantur nisi per proportionem, et apprehensionem objecti, quæ influere non potest physice, sed moraliter: nec enim ex ipso judicio, aut consilio præcise movetur aliquis efficaciter, et ex præsuppositione, et impulsu voluntatis, sed ex sola apprehensione, et dictamine, seu propositione in-